

/ monografie

Przesłuchanie
dziecka
jako ofiary i świadka
przestępstwa
w procesie karnym

/ monografie
/ prawo karne

Anna Gadomska-Radel

 Wolters Kluwer

wydanie 1

Przesłuchanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w procesie karnym

Anna Gadomska-Radel

/ monografie
/ prawo karne

Wydanie 1

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 15 listopada 2014 r.

Wydawca: *Monika Pawłowska*

Redaktor prowadzący: *Ewa Wysocka*

Łamanie: *Wioletta Kowalska / Violet Design*

Projekt okładki i stron tytułowych: *Agnieszka Tchórznicka*

© Copyright by Wolters Kluwer SA 2015

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej książki nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych – bez pisemnej zgody Autora i wydawcy.

ISBN 978-83-264-8020-1 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-264-8059-1 (wersja ePUB)

ISBN 978-83-264-8058-4 (wersja ePDF)

Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

Księgarnia Internetowa: www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	11
ROZDZIAŁ I. Role dziecka w procesie karnym	19
1. Rys historyczny	19
2. Dziecko jako pokrzywdzony w procesie karnym	25
2.1. Przemoc fizyczna	28
2.2. Przemoc psychiczna	38
2.3. Przemoc seksualna	42
3. Dziecko jako świadek w polskim procesie karnym i cywilnym	52
4. Dziecko jako sprawca przestępstwa	62
ROZDZIAŁ II. Sytuacja prawna dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w świetle standardów europejskich	77
1. Prawa człowieka i ich wpływ na prawa dziecka	77
2. Kształtowanie się standardów europejskich w zakresie ochrony praw dziecka	82
3. Ochrona praw dziecka w świetle standardów europejskich.	89
3.1. Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.	89
3.2. Decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, 2001/220/WSiSW	95
3.3. Konwencja Rady Europy z dnia 12 lipca 2007 r. o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych i Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej	100
3.4. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw	107

ROZDZIAŁ III. Przesłuchanie dziecka – ofiary przestępstwa w systemach prawnych <i>common law</i> i wybranych państw kontynentu europejskiego	118
1. Przesłuchanie dziecka w systemie <i>common law</i>	118
1.1. USA	118
1.2. Anglia	129
2. Przesłuchanie dziecka w systemach prawnych wybranych państw kontynentu europejskiego	136
2.1. Niemcy.	136
2.2. Francja.	145
2.3. Rosja	149
ROZDZIAŁ IV. Kryminalistyczno-procesowe aspekty przesłuchania dziecka w charakterze świadka w polskim procesie karnym	157
1. Przygotowanie do przesłuchania dziecka w charakterze świadka	157
2. Rola biegłego podczas przeprowadzanego przesłuchania	194
3. Wykorzystanie tzw. Przyjaznego Pokoju Przesłuchań Dzieci w celu przesłuchania dziecka będącego ofiarą przestępstwa seksualnego	201
4. Fazy i przebieg przesłuchania	210
5. Formy rejestrowania przebiegu przesłuchania	224
6. Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci – ofiar przestępstw	231
ROZDZIAŁ V. Przesłuchanie dziecka w świetle badań statystycznych i ankietowych	250
1. Zakres i metody badań	250
2. Przesłuchanie dziecka w świetle danych statystycznych	252
3. Zeznania dziecka w ocenie sędziów i prokuratorów w świetle wyników badań ankietowych.	274
3.1. Wyniki badań	275
3.2. Wnioski z badań ankietowych.	304
Wnioski <i>de lege lata</i>	307
Bibliografia	317
Wykaz aktów prawnych	329
Źródła elektroniczne	333
Wykaz orzecznictwa	335
Spis tabel	337

Wykaz skrótów

Akty prawne

- CPP – ustawa z dnia 31 grudnia 1957 r. – Code de procédure pénale (francuski k.p.k.)
- Decyzja ramowa – Decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. WE L 82 z 22.03.2001, s. 1 z późn. zm.)
- Dyrektywa 2011/36/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW (Dz. Urz. UE L 101 z 15.04.2011, s. 1)
- Dyrektywa 2011/93/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. UE L 335 z 17.12.2011, s. 1 z późn. zm.)
- Dyrektywa 2012/29/UE – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. UE L 315 z 14.11.2012, s. 57)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
- GVG – ustawa z dnia 27 stycznia 1877 r. – Gerichtsverfassungsgesetz (ustawa o ustroju sądów)
- JGG – ustawa z dnia 4 sierpnia 1953 r. – Jugendgerichtsgesetz (niemiecka u.p.n.)
- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.)
- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Konwencja o prawach dziecka	– Konwencja z dnia 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 z późn. zm.)
Konwencja Rady Europy	– Konwencja Rady Europy z dnia 12 lipca 2007 r. o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, CETS Nr 201, przyjęta przez Komitet Ministrów 12 lipca 2007 r. w trakcie posiedzenia Zastępców Ministrów nr 1002
k.p.c.	– ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.p.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
k.r.o.	– ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.)
Pakt	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167 z późn. zm.)
Pakt Praw	– Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
RiStBV	– Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren – wytyczne w zakresie postępowania karnego i postępowania w sprawie wykroczeń z dnia 25 listopada 1991 r. z późn. zm.
StGB	– ustawa z dnia 15 maja 1871 r. – Strafgesetzbuch (tekst jedn. z dnia 13 listopada 1998 r. z późn. zm.)
StPO	– Strafprozessordnung, niemiecki kodeks postępowania karnego z dnia 1 lutego 1877 r., tekst jednolity z dnia 7 kwietnia 1987 r. z późn. zm.
u.p.k.	– ustawa z dnia 22 listopada 2001 r. – Ugołowno – Processualnyj Kodeks (rosyjski k.p.k.)
u.p.n.	– ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382)
u.p.p.r.	– ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.)
wytyczne Prokuratora Generalnego	– wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 1 kwietnia 2014 r. dotyczące zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, Prokuratura Generalna Biuro Prokuratora Generalnego, PG VII G 021/14/14, www.pg.gov.pl

Czasopisma i zbiory orzecznictwa

Dz. U.	– Dziennik Ustaw
Dz. Urz. UE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
Dz. Urz. WE	– Dziennik Urzędowy Wspólnoty Europejskiej
GS	– Gazeta Sądowa
KZS	– Krakowskie Zeszyty Sądowe
LEX	– System Informacji Prawnej Wolters Kluwer
MP	– Monitor Polski

NP	– Nowe Prawo
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK ZU	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
PiŻ	– Prawo i Życie
Probl. Alk.	– Problemy Alkoholizmu
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SKKiP	– Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne
Prob. Krym.	– Problemy Kryminalistyki
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy

Organy orzekające i inne

ETS	– Europejski Trybunał Sprawiedliwości (obecnie Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej)
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
UE	– Unia Europejska

„Dziecko jest pergaminem szczelnie zapisanym drobnymi hieroglifami, których część tylko zdołasz odczytać, a niektóre potrafisz wytrzeć lub tylko zakreślić i własną zapewnić treścią”

Janusz Korczak, *Jak kochać dziecko*¹

Wstęp

Popełnianie przestępstw wobec dzieci powoduje, że w ramach swojej aktywności życiowej coraz częściej zeznania dzieci są jedyną możliwością przerwania dalszego ich krzywdzenia, zadawania bólu, cierpienia i ukarania sprawcy. Z uwagi na fakt, że sprawcą popełnianego wobec małoletniego czynu karalnego może być osoba najbliższa, podjęcie decyzji o przesłuchaniu dziecka w charakterze świadka powinno zostać poprzedzone przemyśleniami, czy jest to konieczne i jaki będzie miało to wpływ na jego dalszą egzystencję. Organ procesowy przy podejmowaniu takiej decyzji nie powinien jednak koncentrować się na wieku dziecka, lecz ocenić, czy osiągnęło ono taki stopień rozwoju, że posiada zdolność do zapamiętywania i odtwarzania określonych faktów związanych z popełnieniem przestępstwa.

W związku z tym, że dzieci pokrzywdzone przestępstwem doświadczają bezpośredniego spotkania z organami ścigania i przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości, w piśmiennictwie i judykaturze wielu państw, w tym Polski, dotyczących procesu karnego, podejmowane są stale dyskusje odnoszące się do problematyki roli dziecka w postępowaniu karnym, wartości złożonych przez niego zeznań i ochrony tej szczególnej kategorii świadków. Nie sposób pominąć faktu, że na tym tle w ostatnich latach prowadzona jest także szeroko zakrojona polityka państw członkowskich Unii Europejskiej zmierzająca do rozszerzenia i wzmocnienia praw dziecka

¹ J. Korczak, *Jak kochać dziecko*, Warszawa 1998, s. 9.

w postępowaniu karnym, zabezpieczenia jego interesów oraz zapewnienia kompleksowej ochrony podczas czynności przesłuchania. Ponadto dyskusje na temat ochrony dziecka w postępowaniu karnym są stale podejmowane na forum krajowym i międzynarodowym², a także w tym zakresie są prowadzone ogólnopolskie kampanie społeczne³. Ciągłe aktualna problematyka związana z przesłuchaniem dziecka w toku postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego oraz wpływem złożonych przez niego zeznań na wydanie przez sąd wyroku skazującego stanowiły przyczynę, dla której autorka zdecydowała się podjąć analizy tej interesującej i istotnej w praktyce tematyki.

Celem monografii jest próba udzielenia odpowiedzi na pytania: czy dziecko jest dobrym, wiarygodnym świadkiem; jaki wpływ ma zastosowanie właściwej taktyki przesłuchania dziecka na wartość złożonych przez niego zeznań oraz czy dziecko wymaga szczególnej ochrony ze strony organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W publikacji skoncentrowano się także na kwestii związanej ze standardami europejskimi obowiązującymi w zakresie ochrony praw dziecka i ich wpływu na polskie regulacje prawne. Rozważania dotyczące kwestii przesłuchania dziecka zostały przeprowadzone na tle prawnoporównawczym, historycznym, normatywnym i praktycznym.

Zamysłem autorki było także poddanie weryfikacji tezy głównej sprowadzającej się do twierdzenia, iż dziecko jest dobrym świadkiem i celem uzyskania wiarygodnych zeznań, mogących być podstawą wydania przez sąd wyroku skazującego, konieczne jest odpowiednie przeprowadzenie czynności przesłuchania, z zastosowaniem właściwej taktyki.

Baza źródłowa monografii opiera się na dokumentach – aktach prawnych, monografiach, pracach zbiorowych oraz artykułach naukowych, jak również materiale badawczym w postaci statystyk i danych uzyskanych w drodze badań ankietowych. Dominują źródła krajowe oraz anglojęzyczne, zaś w mniejszym stopniu niemieckojęzyczne, rosyjskojęzyczne i francuskojęzyczne.

² VIII Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw”, Warszawa 24–25 października 2011 r.

³ Ogólnopolska kampania społeczna „Dziecko – świadek szczególnej troski”, I edycja kampanii z 2004 r., II edycja kampanii z 2007 r., III edycja kampanii z 2010 r.

Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzający do problematyki przesłuchania dziecka. Przedmiotem jego jest zobrazowanie roli, jaką pełni dziecko w procesie karnym. Zwrócono uwagę, że może ono występować w postępowaniu karnym jako pokrzywdzony, świadek lub sprawca przestępstwa, przy czym skoncentrowano się na dwóch pierwszych rolach. Kwestię związaną z problemem krzywdzenia dzieci opisano na przykładzie przestępstwa wykorzystywania seksualnego, które budzi szczególną odrazę i potępienie sprawcy czynu przez społeczeństwo, oraz przestępstwa znęcania się fizycznego, jak i psychicznego, występującego w postaci aktów przemocy skierowanych przeciwko najmłodszym członkom rodziny. Przedstawiono kryterium wiekowe i zachowania świadczące o byciu ofiarą nadużyć, związek istniejący pomiędzy ofiarą a sprawcą, skutki spowodowane zjawiskiem krzywdzenia dziecka. Zobrazowanie tego jest konieczne, gdyż przesłuchujący, podejmując decyzję o przeprowadzeniu czynności przesłuchania dziecka będącego ofiarą przestępstwa, musi przede wszystkim dysponować wiedzą na temat urazu, którego doznało dziecko oraz określić stopień rozwoju psychofizycznego dziecka, aby móc następnie zastosować odpowiednią taktykę przesłuchania. Istotne jest, że organ przeprowadzający czynność przesłuchania winien zawsze kierować się dobrem dziecka i przeprowadzać ją w taki sposób, aby nie doprowadzić do wtórnej wiktymizacji i nie pogłębiać traumy związanej z byciem ofiarą lub świadkiem przestępstwa.

W rozdziale drugim przedstawiono europejskie standardy w zakresie ochrony praw dziecka jako ofiary przestępstwa i ich wpływu na obowiązujące w Polsce przepisy procesu karnego. Należy zwrócić uwagę, że na całym świecie wzrosło znaczenie ochrony praw dziecka w toku postępowania karnego, wzmocnienia pozycji dziecka – ofiary przestępstwa w procesie karnym, zabezpieczenia jego uzasadnionych interesów i zapobiegania wtórnej wiktymizacji ze strony organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Świadczą o tym międzynarodowe wymagania i zalecenia, jakim powinny sprostać ustawodawstwa poszczególnych państw. Ogromne znaczenie w kształtowaniu praw dziecka i jego ochrony odegrała Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.⁴, która stała się światową konstytucją praw dziecka. Natomiast zasadniczym dokumentem dotyczącym ofiar przestępstw, uchwalonym przez Radę Unii Europejskiej w dniu

⁴ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 z późn. zm.).

15 marca 2001 r. i wiążącym państwa członkowskie Unii Europejskiej, jest Decyzja ramowa w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym⁵. Była ona wiążąca dla państw członkowskich Unii Europejskiej do czasu wejścia w życie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw⁶. Decyzja ramowa w sprawie pozycji ofiar przestępstw w postępowaniu karnym nałożyła na państwa członkowskie obowiązek dostosowania przepisów ustawowych i wykonawczych w celu dostarczenia ofiarom przestępstw, w tym ofiarom szczególnie wrażliwym – dzieciom, wysokiego stopnia ochrony ich interesów zarówno w toku postępowania, jak również przed i po, celem złagodzenia skutków przestępstwa, niezależnie od państwa, w którym ofiara się znajduje. Założeniem Decyzji ramowej w odniesieniu do ofiar szczególnie wrażliwych – dzieci było zapewnienie możliwości uniknięcia kontaktu ze sprawcą przestępstwa poprzez wyodrębnienie specjalnych poczekalni dla ofiar oraz ochrony przed skutkami dostarczania dowodów na sali rozpraw poprzez przyznanie im prawa do składania zeznań, w sposób umożliwiający osiągnięcie tego celu przez zastosowanie wszelkich środków zgodnych z podstawowymi zasadami prawa. Cel ten nabrał szczególnego wyrazu po wydaniu wyroku Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (obecnie Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej) w sprawie *Marii Pupino*⁷. ETS wyraził w nim pogląd, że art. 2, 3 i 8 ust. 4 Decyzji ramowej należy interpretować w taki sposób, aby sąd krajowy mógł mieć możliwość zezwolenia małym dzieciom, które twierdzą, że padły ofiarą złego traktowania, na składanie zeznań w sposób umożliwiający zagwarantowanie im odpowiedniego poziomu ochrony, na przykład poza rozprawą i przed jej terminem. Jest to istotne rozstrzygnięcie, albowiem zawarte w nim tezy mają ogromne znaczenie dla praktyki orzeczniczej w państwach członkowskich w zakresie ochrony dziecka ofiary lub świadka przestępstwa.

⁵ Decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. WE L 82 z 22.03.2001, s. 1 z późn. zm.).

⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. UE L 315 z 14.11.2012, s. 57), data wejścia w życie 15 listopada 2012 r., termin implementacji 16 listopada 2015 r.

⁷ Wyrok ETS z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie C-105/03, *Postępowanie karne przeciwko Marii Pupino*, Zbiór Orzecznictwa 2005, s. I-5285.

Autorka w publikacji przedstawia także obowiązujące standardy europejskie w zakresie ochrony praw dziecka, ze szczególnym zwróceniem uwagi na Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Założeniem jej jest lepsze zabezpieczanie interesów dziecka, zapobieganie jego wtórnej wiktyimizacji, przyznanie szeregu praw w toku prowadzonego postępowania karnego oraz wprowadzenie środków ochrony, które powinny być stosowane, gdy ofiarą jest dziecko.

Celem trzeciego rozdziału jest przedstawienie procedury przesłuchania dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w systemach prawnych wybranych państw na tle porównawczym. Analizie poddano podstawy prawne odnoszące się do czynności przesłuchania dziecka w danym kraju, z zaakcentowaniem podobieństw i różnic między nimi. Wybór państw ujętych w analizie nie jest przypadkowy. Analizie poddano system prawa Stanów Zjednoczonych i prawa angielskiego jako odmienne od systemów prawnych Europy kontynentalnej, system prawa niemieckiego i system prawa francuskiego, które są przykładem dostosowywania przepisów prawa karnego procesowego do obowiązujących standardów europejskich i regulacji Unii Europejskiej. Nawiązano także do systemu prawa rosyjskiego ze względu na odmienności w regulacji prawnej w kwestii przesłuchania małoletniego świadka. Wyszczególnione państwa reprezentują także poszczególne obszary geograficzno-kulturowe i tradycje prawne. Na podstawie przeprowadzonej analizy porównawczej podjęto próbę określenia przebiegu procedury przesłuchania dziecka w analizowanych krajach, stosowanych tam środków ochrony oraz oceny krajowych regulacji prawnych na tle obowiązujących systemów prawnych zaprezentowanych państw.

Cel publikacji wpłynął niejako na jej strukturę. Dlatego też rozdział czwarty w całości został poświęcony szczegółowej procedurze przesłuchania dziecka w polskim procesie karnym i wpływu wielu czynników na uzyskanie od dziecka wiarygodnych zeznań stanowiących podstawę do wydania wyroku skazującego. Zamysłem autorki było kompleksowe zaprezentowanie zasad, według których odbywa się przesłuchanie pokrzywdzonego dziecka w charakterze świadka w trybie art. 185a k.p.k. oraz dziecka – świadka przestępstwa przesłuchiwanego w trybie art. 185b k.p.k.

Rozdział piąty obrazuje praktyczną analizę problematyki zeznań dzieci oraz oceny wartości dowodowej złożonych przez nich zeznań, dokonaną przez sędziów orzekających w sprawach karnym i prokuratorów, którzy w codziennej

pracy spotykają się z czynnością przesłuchania dziecka. Za przedmiot badań obrano także stosunek sędziów wydziałów karnych i prokuratorów do obecnych uregulowań ustawowych dotyczących przesłuchania dziecka w polskim procesie karnym. W tym celu posłużono się techniką badań ankietowych. Anonimowe ankiety zostały rozesłane drogą pocztową do sądów powszechnych – wydziałów karnych i jednostek prokuratury działających na terenie apelacji białostockiej. Ankiety zawierały 22 pytania, w przeważającej mierze posiadające kilka wariantów odpowiedzi. W kilku przypadkach pytania miały charakter otwarty. Łącznie na ankiety odpowiedziało 377 respondentów, w tym 144 sędziów oraz 233 prokuratorów. Jest to liczba, która umożliwia szersze spojrzenie na rzeczywisty przebieg czynności przesłuchania z udziałem dziecka, wykazanie korzystania przez praktyków z osobowego źródła dowodowego, jakim są zeznania dzieci. Zadaniem autorki było przygotowanie pytań bezpośrednio dotyczących przesłuchania dziecka i stosowania obowiązujących w tym zakresie regulacji polskiej procedury karnej, a następnie ujęcie uzyskanego materiału statystycznego w formie tabel statystycznych w celu czytelnego zilustrowania zachodzących zjawisk, dokonanie analizy tegoż materiału i na jej podstawie odpowiedniej interpretacji. Uzyskane wyniki badań własnych stanowią empiryczną egzemplifikację rozważań teoretycznoprawnych. Nie można pominąć faktu, że od wprowadzenia do kodeksu postępowania karnego regulacji art. 185a i 185b badano praktykę przeprowadzania czynności przesłuchania dziecka. Wydaje się jednak, że do tej pory nie poświęcono wystarczająco dużo uwagi praktycznym aspektom odnoszącym się do tej tematyki, co stanowiło istotny impuls do podjęcia badań w tym zakresie.

W rozdziale piątym przedstawiono także statystyczne rozmiary występowania zjawiska przesłuchiwanie dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w oparciu o regulację art. 185a i 185b k.p.k.

Kończące monografię podsumowanie tradycyjnie zawiera wnioski wypływające z treści zawartych w poprzednich rozdziałach, sformułowane w formie wniosków *de lege lata*.

Należy także poruszyć istotną kwestię natury terminologicznej. Otóż w krajach anglosaskich i dokumentach międzynarodowych, pokrzywdzony jest powszechnie określany mianem „ofiary przestępstwa”, zaś oskarżony – „sprawcy”. Biorąc pod uwagę dużą swobodę w wymiennym posługiwaniu się tymi pojęciami w literaturze wiktymologicznej, autorka dostosowała się do przyjętej konwencji i w przypadku analizy badań wiktymologicznych czy

też przedstawiania rozwiązań zagranicznych, używa pojęć „ofiara” i „sprawca”, zaś w przypadku analizy karnoprocesowej, dotyczącej ustawodawstwa i badań polskich, stosuje pojęcia „pokrzywdzony” i „oskarżony”⁸.

W monografii autorka posługuje się pojęciem „dziecko – świadek” zarówno w odniesieniu do dziecka pokrzywdzonego przestępstwem, które jest przesłuchiwane w charakterze świadka, jak i dziecka, które jedynie było świadkiem przestępstwa, nie będąc pokrzywdzonym.

⁸ C. Kulesza, *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle ustawodawstwa i praktyki wybranych krajów zachodnich*, Białystok 1995, s. 17–26.

„(...) Ludzkość powinna dać dziecku wszystko,
co posiada najlepszego”
Deklaracja Praw Dziecka⁹

Rozdział I

Role dziecka w procesie karnym

1. Rys historyczny

Rozpoczynając rozważania dotyczące roli dziecka w procesie karnym, konieczne jest wyjaśnienie znaczenia wyrazu „dziecko”. Nie zostało ono wprost zdefiniowane ani w polskim kodeksie karnym ani kodeksie postępowania karnego, pomimo że jest powszechnie stosowane. Jednolita terminologia nie została także wypracowana w literaturze przedmiotu i orzecznictwie sądów polskich. Kim zatem jest dziecko?

Definicja terminu dziecko znajdująca się w Słowniku języka polskiego określa tym mianem człowieka od urodzenia do wieku młodzieńczego¹⁰. Dziecko to człowiek, który po przyjściu na świat przez dłuższy czas jest niezdolny do samodzielnego życia. Z kolei według Encyklopedii PWN dzieckiem jest człowiek w pierwszym okresie postnatalnego rozwoju osobniczego, od chwili urodzenia do zakończenia procesu wzrastania¹¹. Zgodnie zaś z art. 1 Konwencji o prawach dziecka Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 20 listopada 1989 r., ratyfikowanej przez Polskę w 1991 r., dzieckiem jest każda istota

⁹ Wypowiedź sygnatariuszy Deklaracji Praw Dziecka przy formułowaniu 5 postulatów dotyczących praw dziecka.

¹⁰ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1981, s. 498.

¹¹ *Encyklopedia PWN*, www.encyklopedia.pwn.pl.

ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność¹². Podobnie kwestię tę reguluje ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka¹³, która w art. 2 stanowi, że dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. Uzyskanie pełnoletności określają odrębne przepisy. Na znaczenie terminu „dziecko” zwrócił uwagę także Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 28 maja 1997 r.¹⁴, w którym wyraził pogląd, że definiując pojęcie „dziecka”, należy uwzględnić z jednej strony moment poczęcia, zaś z drugiej osiągnięcie pełnoletności.

Z powyższych definicji wynika, że momentem granicznym pomiędzy dzieckiem a dorosłym jest kryterium wieku, a mianowicie uzyskanie przez istotę ludzką pełnoletności. Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego¹⁵ (zwanego dalej k.c.) pełnoletność uzyskuje się z chwilą ukończenia 18 lat (art. 10 § 1 k.c.), z wyjątkiem kobiet, które ukończyły 16 lat i zawarły związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego (art. 10 § 2 k.c. i art. 10 § 1 k.r.o.¹⁶). Małoletni poprzez zawarcie małżeństwa uzyskuje pełnoletność. Z punktu widzenia prawa cywilnego przez dziecko należy zatem rozumieć człowieka od urodzenia do 18 lat, tj. do momentu uzyskania przez niego pełnej zdolności do czynności prawnych i ustania opieki prawnej ze strony rodziców lub opiekuna, ustanowionego prawnie. Do czasu uzyskania przez człowieka pełnoletności ma on ograniczoną zdolność do czynności prawnych lub do ukończenia 13. roku życia w ogóle jej nie posiada. Wynika to z art. 11 k.c., który stanowi, że pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności, i art. 12 k.c., zgodnie z którym nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły trzynastu lat oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. Prawo cywilne uznało zatem człowieka 18-letniego za dojrzałego i przygotowanego do życia społecznego. Z powyższego można wysnuć wnioski, że na gruncie prawa cywilnego nie występuje wprost pojęcie „dziecka”, lecz ustawodawca posługuje się terminem „małoletni”.

¹² T. Smoczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 455.

¹³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.).

¹⁴ Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19.

¹⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.).

¹⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.).

Inaczej sytuacja wygląda w przypadku definiowania pojęcia dziecka, które popełniło przestępstwo. Ustawodawca w zakresie prawa karnego posługuje się terminem „nieletni”, który został określony w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej u.p.n.)¹⁷. Zgodnie z art. 1 § 1 u.p.n., „nieletni” jest to:

- osoba, która nie ukończyła 18. roku życia, w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji;
- osoba, która po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat dopuściła się czynu karalnego;
- osoba w wieku do 21 lat, wobec której wykonywane są środki wychowawcze i poprawcze.

Natomiast w kodeksie karnym „nieletnim” jest osoba, która popełniła przestępstwo przed ukończeniem 17. roku życia (art. 10 § 1 k.k.¹⁸). Jednocześnie ustawodawca wprowadził uregulowanie, że nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 k.k. może ponosić odpowiedzialność na zasadach określonych w kodeksie karnym, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. W związku z tym w kodeksie karnym występują dwa kryteria wiekowe określające „nieletniego” – osobę poniżej 17. roku życia i osobę po ukończeniu 15. roku życia. Uzależnione są one od rodzaju czynu popełnionego przez nieletniego oraz stopnia jego demoralizacji.

Natomiast zdaniem M. Balcerka dziecko, to człowiek, który po przyjsciu na świat przez dłuższy czas jest niezdolny do samodzielnego życia. Niedojrzałość młodego człowieka uwidacznia się we wszystkich płaszczyznach życia, tj. biologicznej, psychicznej, umysłowej i społeczno-moralnej. Dlatego też czyni to przesłankę zobowiązującą dorosłych do opieki nad dzieckiem i stwarzania mu warunków do życia, rozwoju i przygotowania do egzystencji w społeczeństwie ludzi dorosłych¹⁹.

¹⁷ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382).

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

¹⁹ M. Balcerk, *Prawa dziecka*, Warszawa 1986, s. 22.

W monografii przedstawiono procedurę przesłuchania dziecka w krajowym porządku prawnym w trybie art. 185a i 185b k.p.k. oraz w systemach prawnych wybranych państw. W książce ukazano także sytuację prawną dziecka jako ofiary i świadka przestępstwa w świetle standardów europejskich, w tym aktualnych dyrektyw oraz konwencji.

Autorka omawia poszczególne etapy przesłuchania dziecka, właściwy sposób przygotowania się do tej czynności, formułowania pytań i ich zadawania, zachowania się w obecności dziecka oraz kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci. Powołuje najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prezentuje również praktyczne aspekty przesłuchania dziecka poprzez dane statystyczne z okresu 2003–2012 oraz wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w 2009 r. wśród sędziów i prokuratorów pracujących na terenie apelacji białostockiej.

Książka przeznaczona jest dla praktyków prawa: sędziów, prokuratorów, funkcjonariuszy policji, radców prawnych i adwokatów oraz pedagogów i psychologów. Może być przydatna również dla studentów prawa, pedagogiki, psychologii, a także aplikantów.

Anna Gadomska-Radel – doktor nauk prawnych, studia doktoranckie ukończyła w Katedrze Postępowania Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku; radca prawny; wykładowca w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku, na Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina na Wydziale Instrumentalno-Pedagogicznym w Białymstoku oraz w Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Białymstoku w zakresie szkolenia aplikantów; autorka oraz współautorka opracowań z zakresu postępowania karnego.

9788326480201 W01P01

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01
zamowienia.ksiazki@wolterskluwer.pl
www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Cena 89 zł
(w tym 5% VAT)

ISBN 978-83-264-8020-1

9 788326 480201